

ks. prof. dr hab. Jacek Nowak SAC

Instytut Nauk Teologicznych

UKSW, Warszawa

**OCENA DOROBKU NAUKOWEGO
W SPRAWIE NADANIA STOPNIA DOKTORA HABILITOWANEGO
KS. DR. PIOTROWI TOWARKOWI
W DZIEDZINIE NAUK TEOLOGICZNYCH,
W DYSCYPLINIE NAUKI TEOLOGICZNE**

Ks. dr Piotr Towarek w roku 1997 uzyskał stopień magistra teologii na Wydziale Teologicznym Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie na podstawie pracy: *Służba Boża w świetle rytuału biskupa Karola Hohenzollerna z 1800 roku*; promotorem był ks. prof. dr hab. Władysław Nowak. W latach 1999-2004 podjął studia specjalistyczne w Instytucie Muzykologii KUL w Lublinie, które ukończył stopniem magistra na podstawie pracy: *Postulaty organmistrzowskie Arnolta Schlicka w traktacie „Spiegel der Orgelmacher und Organisten” z 1511 r.*; promotorem był ks. prof. dr hab. Jan Chwałek. Równolegle studiował na studiach doktoranckich z zakresu liturgiki na Wydziale Teologii KUL. Rezultatem tych studiów była rozprawa doktorska na temat: *Liturgia i teologia egzorcyzmów w księgach liturgicznych po Soborze Watykańskim II*, którą obronił w 2006 r., pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Zbigniewa Wita.

W 2021 r. odbył staż w zagranicznej instytucji naukowej – Pontificia Facoltà Teologica „San Bonaventura” – Seraphinum – Roma.

I. Aktywność naukowo-dydaktyczna Habilitanta

Po ukończeniu studiów na KUL podjął wykłady z muzyki kościelnej i liturgiki w Wyższym Seminarium Duchownym w Elblągu, które prowadzi do tej pory. Ponadto prowadził zajęcia dydaktyczne w WSD Księży Werbistów w Pieniężnie (2006-2016 r.), na

Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (2006-2016 r.; 2017-2020 r.). Ponadto jest zaangażowany na studiach podyplomowych z teologii w Elblągu.

Pod kierunkiem ks. dra P. Towarka powstało 12 prac magisterskich z zakresu liturgiki i muzyki liturgicznej na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie.

Należy podkreślić organizowanie i moderowanie 6 projektów. Wśród nich organizuje od 2006 r. tzw. *Dzień Cycylianśki*, gromadzący organistów i chórzystów; w sumie przygotował 20 edycji.

Ks. P. Towarek uczestniczy od 2021 r. w międzynarodowym programie *Friedensglocken für Europa* (Dzwony pokoju dla Europy).

Od 2015 r. jest członkiem Polskiego Towarzystwa Teologicznego.

Od 2014 r. jest przewodniczącym diecezjalnej Komisji ds. Muzyki Kościelnej oraz członkiem Komisji ds. Liturgii. Zasiada również w innych gremiach diecezjalnych.

Trzeba również zauważyć udział w spektaklach i nagraniach na płycie CD w formie rejestracji filmowej.

Aktywność ks. dra Piotra Towarka ujawnia się w publikacjach o charakterze naukowym.

II. Ocena dorobku naukowego

Dorobek naukowy ks. dra Piotra Towarka zawiera: 1 pozycję książkową (monografię), współredakcje 2 książek, 13 rozdziałów w monografiach naukowych, 18 artykułów w czasopiśmie naukowych, 6 haseł encyklopedycznych, 2 recenzje oraz 11 sprawozdań.

Obszar badań naukowych Habilitanta obejmuje kilka kierunków. Dostrzega się w nich:

1. Śpiewy mszalne

Święty Paweł zachęca chrześcijan, którzy schodzą się razem, aby śpiewali wspólnie psalmy, hymny i pieśni pełne ducha (Kol 3, 16). Dlatego św. Augustyn mówi: „Kto kocha, ten śpiewa” (Sermo 336, 1: PL 38, 1472). W ten nurt myślenia, mający motywację biblijną i patrystyczną, wpisują się badania ks. P. Towarka. Można je ułożyć według *Ordo Missae*. W artykule *Znaczenie i funkcje introitu mszalnego* (*Studia Elbląskie* XIV [2013], s. 359-370) Autor rozpoczyna od ukazania powstania i rozumienia introitu. Podaje również przykłady, mówiąc po polsku, antyfony na wejście. Wyciąga wnioski, iż ten śpiew wprowadza w temat liturgii i pogłębia jedność zgromadzenia liturgicznego.

Z liturgii słowa wydobywa psalm responsoryjny, którym zajmuje się w opracowaniu *Psalm responsoryjny w historii i we współczesności (Studia Elbląskie XIII [2012], s. 45-54)*. Wychodzi tutaj od genezy judaistycznej. Porównuje formę responsorium z formą gradułu. Ostatecznie dochodzi do obecnej formy psalmu responsoryjnego i na polskich przykładach podanych w *Lekcjonarzu mszalnym* przedstawia zasady wykonywania tego tekstu poetyckiego oparte m.in. na rytmiczności.

Kolejny artykuł odnoszący się do *Ordo Missae* jest: *Ofertorium mszalne dawniej i dzisiaj (Studia Elbląskie XIX [2018], s. 207-226)*. Opracowanie to ukazuje śpiew na ofertorium w znaczeniu historycznym, ponieważ obecnie on już nie występuje. Sam Autor pokazuje próby powrotu do rzeczywistości sprzed Soboru Watykańskiego II.

Temat śpiewu podczas obrzędów komunii został przedstawiony w *Communiones mszalne dawniej i dzisiaj (Studia Elbląskie XXI [2020], s. 131-153)*. Tu również Autor rozpoczyna od ukazania tego śpiewu w różnych obrzędach liturgicznych. Krytycznie odnosi się do obecnej sytuacji, stwierdzając, że treść antyfony na komunię nie znajduje zastosowania w śpiewie pieśni (por. s. 145).

Ostatni artykuł z tego działu to: *Mszalne gratiarum actio i canticum laudis w świetle dokumentów Kościoła (Studia Elbląskie X [2009], s. 157-166)*. Autor zajął się tutaj tematem uwielbienia.

2. Organoznawstwo

Organoznawstwo wskazuje na znajomość budowy organów, co staje się jednym z głównych tematów, którymi zajmuje się Habilitant. Poświęcił on tej problematyce 4 artykuły. Patrząc na ich powstanie, zauważa się celowość kolejności tematycznej. Głównym źródłem, na jakim się oparł, był traktat Arnolta Schlicka *Spiegel der Orgelmacher und Organisten* (Zwierciadło organmistrzów i organistów) z 1511 r.

Pierwszy artykuł wydany w *Studia Elbląskie VI (2004-2005)*, s. 191-216 zajmuje się samą postacią Arnolta Schlicka i jego dziełem. W tej publikacji dostrzega się, że Autor dotarł do wielu źródeł i opracowań, aby w miarę możliwości podać, jak najwięcej danych historycznych, dzięki którym postać A. Schlicka została bardzo szeroko przedstawiona. W omawianym artykule Autor stwierdza, że Schlick był nie tylko organistą i rzeczoznawcą cesarskim, ale także pisarzem, teoretykiem i kompozytorem (s. 202). Czytelnik dowiadyuje się, że ten utalentowany człowiek był osobą niewidomą, stąd w twórczości pisarskiej wspomagał go hagenaucki ławnik Michael von der Tannen (s. 207-208). Samo dzieło A. Schlicka

Spigiel... jest podzielone na 10 rozdziałów, w których są omówione poszczególne części składowe samego instrumentu. Ks. P. Towarek to dzieło uznaje za szczególne w światowej literaturze organologicznej (s. 215).

Drugi artykuł Habilitanta ukazał się również w *Studia Elbląskie* XI (2010), s. 373-381 i traktuje o cechach zewnętrznych organów. Dotyka on takich problemów, jak: 1. miejsca ustawienia organów; 2. prospektu organowego; 3. ochrony organów. Habilitant wziął pod uwagę nie tylko teorię A. Schlicka, ale także wnioski innych autorów, aż w końcu wysuwa własne postulaty.

Kolejny artykuł został zamieszczony w periodyku *Roczniki Teologiczne* LXV (2018), nr 13, s. 153-163. Autor zajmuje się tutaj bardzo wąskim elementem organów, jakim są piszczałki i strojenie organów. Nawiązuje oczywiście do A. Schlicka, według którego lepszym tworzywem piszczałek jest cyna aniżeli ołów (s. 155). Ten element organów, aby mieć określoną wysokość, barwę i natężenie, powinien mieć własną menzurę, czyli odpowiednie wymiary (s. 157).

Ostatnia publikacja dotycząca organoznawstwa znajduje się w *Studia Elbląskie* XVIII (2017), s. 245-259 i dotyczy głosów organowych. Autor wskazuje tutaj na odpowiedni dobór głosów organowych, samodzielność głosów, umiejętność łączenia głosów oraz dyspozycje organów.

W tym dziale badań można odnaleźć jeszcze jeden artykuł, a mianowicie: *Chrześcijańska symbolika instrumentów muzycznych* (*Studia Elbląskie* XV [2014], s. 221-232). Swoją refleksję Autor konkluduje stwierdzeniem, że liturgia zawiera wymiar kosmiczny, tzn. śpiewa z aniołami, milczy z głębią wszechświata i w ten sposób wygrywa Stwórcy najpiękniejszą pieśń.

3. Teologia egzorcyzmów

Liturgiczne obrzędy egzorcyzmów mają na celu wypędzenie złego ducha z człowieka lub błaganie Boga o ustrzeżenie człowieka od Szatana. Tą tematyką Habilitant zajmuje się od strony historycznej i teologiczno-liturgicznej. Historia tego zagadnienia dotyczy reformy Soboru Trydenckiego. Autor przedstawia egzorcyzmy dokonywane podczas chrztu oraz egzorcyzmy sprawowane nad osobami opętanymi. W innym artykule ukazuje formuły egzorcystyczne, które występowały w potrydenckich liturgiach błogosławieństw. W tej publikacji omawia egzorcyzmy występujące przy błogosławieństwie rzeczy i chorych. Bazą

źródłową dla ks. P. Towarka był *Rituale Romanum. Editio Princeps (1614)*, red. M. Sodi, J.J. Flores Arcas, Libreria Editrice Vaticana 2004.

Na uwagę w tych dwóch artykułach zasługuje fakt, iż Autor nie tylko ukazuje teologię zawartą w danych formułach, ale, jako rzetelny liturgista, pokazuje, gdzie tkwi źródło wspomnianych tekstów liturgicznych. Zarysowuje szerokie spektrum patrystyczne i teksty z *Sakramentarza Gelazjańskiego, Sakramentarza z Bobbio, Ordines Romani* oraz innych.

W nurcie historycznym ks. P.-Towarek zajmuje się jeszcze posługą egzorcysty. Ukazuje pojawienie się tej posługi w Kościele w sposób urzędowy w połowie III wieku. Dalej przedstawia rozumienie egzorcysty w średniowieczu i kończy swoje badania na okresie potrydenckim.

W publikacji *Egzorcyzm antropologię Jezusa Chrystusa*, w: *Veritas Christi liberat*, red. K. Parzych-Blakiewicz, P. Rybczyński, J. Wojtkowski, Olsztyn 2014, s. 713-723 Habilitant odwołuje się już do rytuału wydanego po Soborze Watykańskim II: *De exorcismis et supplicationibus quibusdam*, Typis Vaticanis 1999. W tej księdze dostrzega, że liturgiczna celebrowanie egzorcyzmów jest zawsze dziełem samego Chrystusa i nazywa nawet ten obrzęd epifanią Chrystusa.

Niewątpliwie ciekawą puentą zagadnienia egzorcyzmów jest artykuł *Pneumatologiczny wymiar obrzędów egzorcyzmów* (*Roczniki liturgiczno-homiletyczne* 57 [2010], t. 1, s. 257-271). Autor ukazuje, że każdy egzorcyzm jest pneumatyczno-dynamiczny. Epifanię Ducha Świętego przedstawia w znakach i symbolach oraz tekstach liturgicznych.

4. Język liturgiczny

Mówiąc o języku liturgicznym rozumie się symbolikę, jaka występuje w obrzędach liturgicznych, a nie teksty wyrażające w sposób werbalny tajemnice wiary. W nurt tych badań włącza się również ks. P. Towarek. Zajmuje się średniowiecznym dramatem liturgicznym, który przejawiał się w różnych obrzędach dotyczących pasji i rezurekcji. Habilitant prowadzi rzetelne badania historyczne, ukazując przy tym pochodzenie danych obrzędów i wpływ różnych środowisk.

W artykule *Ptaszarnia Boża: chrześcijańska symbolika gołębi*, w: *Veritatem revelare*, red. M. Karczewski, S. Mikołajczyk, J. Ruciński, Olsztyn 2017, s. 221-233 Autor zajmuje się chrześcijańską historią sztuki, która służy liturgii, szczególnie w przestrzeni liturgicznej. Ukazuje symbolikę gołębia u ludów starożytnych, w Piśmie Świętym, u Ojców Kościoła oraz w sztuce. Dzięki temu studium czytelnik może zrozumieć, dlaczego gołąb jest symbolem

Ducha Świętego (np. por. Mt 3, 16; Mk 1, 10; J 1, 32), ale także symbolem pokoju (por. Rdz 8, 10-11).

Inny szczegół symboliki liturgicznej dostrzega się w opracowaniu: *Odznaki pontyfikalne biskupa: historia i symbolika*, w: *Sukcesja i urząd biskupa. Perspektywa polskokatolicka i rzymskokatolicka*, red. P. Raczyński, Olsztyn 2018, s. 153-167. Tutaj Autor zajmuje się historycznym kształtowaniem się zwyczaju stosowania insygniów biskupich. Skupia się na: pierścieniu, pastorałach, mitrze, pektorale oraz paliuszu. Problemy historyczne doprowadza do współczesności, wyjaśniając obecne znaczenie symboli insygniów.

W języku liturgii pojawia się po Soborze Watykańskim II dyskusja na temat tańca w liturgii. Włącza się w nią także Habilitant. W swoim studium prezentuje rozumienie tańca w Biblii i historii Kościoła. Dochodzi jednak do wniosku, że w liturgii zachodniej próby wprowadzania tańca są tylko chęcią uatrakcyjnienia obrzędów, które nie trwa długo.

5. Biogramy związane z diecezją elbląską

Zainteresowania historią ks. P. Towarka widać już we wcześniejszej problematyce przedstawionej wyżej w recenzji. W tym miejscu należy dostrzec opracowania dotyczące niektórych osób związanych z diecezją elbląską.

W artykule *Profesorowie i wykładowcy Wyższego Seminarium Duchownego w Elblągu w latach 1992-2017*, w: *Srebrny jubileusz diecezji elbląskiej. Tradycja, struktury, ludzie*, red. W. Zawadzki, Elbląg 2018, s. 321-345 ks. P. Towarek przedstawia pracowników dydaktycznych, którzy przez 25 lat byli związani z elbląską uczelnią.

Natomiast w kolejnych opracowaniach ukazuje poszczególne sylwetki ważnych osób związanych z diecezją elbląską. Chodzi tu o: ks. prof. Stefana Ewertowskiego, ks. prof. Władysława Nowaka oraz biskupa Jana Styrnę. Opracowania te są osadzone w rzetelnym studium bibliograficznym.

Cechy formalne naukowej publicystyki

Tematyka podejmowana w publikacjach ks. P. Towarka dotyczy muzyki i liturgiki. Otóż te dwie dyscypliny są ze sobą ściśle powiązane. Możliwości zajmowania się tymi

dyscyplinami wynikają z wcześniejszego przygotowania Habilitanta poprzez studia z muzykologii i liturgiki.

Przedstawione wyżej obszary badań naukowych wskazują na rzetelne prowadzenie kwerendy przed przystąpieniem do ukazania danego zagadnienia. Cechują się głębokim studium biblijnym, patrystycznym, dokumentów Kościoła, starożytnych źródeł liturgicznych oraz opracowań innych teologów czy muzykologów. Należy zwrócić uwagę, że prezentowane problemy uwzględniają obcojęzyczną literaturę przedmiotu (j. angielski, j. niemiecki, j. hiszpański). Trzeba także podkreślić, iż z biegiem czasu dostrzega się rozwój w prowadzonych badaniach, co pozwala stwierdzić, że Habilitant staje się dojrzałym naukowcem.

Umiejętności naukowe widać wprost, iż podejmowany problem nie jest opracowany tylko w jednym artykule, ale pogłębia go, ukazując tym samym dociekliwość naukową, przedstawiając kolejne zagadnienia w następnych publikacjach.

III. Ocena głównych osiągnięć w cyklu 10. Artykułów tematycznych

Ks. P. Towarek przedstawił 10 artykułów naukowych powiązanych ze sobą tematycznie. Oto one:

1. *Maria Magdalena w wielkich formach muzycznych*, w: *Św. Maria Magdalena w wierze, pobożności, teologii i sztuce - dawniej i dziś. Perspektywa uniwersalna i regionalna*, red. bp J. Jezierski, K. Parzych-Blakiewicz, ks. P. Rabczyński, Olsztyn 2015, s. 143-156.
2. *Święta Katarzyna Aleksandryjska w muzycznych opracowaniach mszalnych i oratoryjnych*, w: *Święta Katarzyna Aleksandryjska w wierze, pobożności, teologii i sztuce - dawniej i dziś. Perspektywa uniwersalna i regionalna*, red. bp J. Jezierski, K. Parzych-Blakiewicz, ks. P. Rabczyński, Olsztyn 2016, s. 153-165.
3. *Wielkie formy muzyczne dedykowane Matce Bożej Gietrzwałdzkiej*, w: *Matka Boża Gietrzwałdzka w wierze, pobożności, teologii i sztuce – dawniej i dziś. Perspektywa uniwersalna i regionalna*, red. K. Parzych-Blakiewicz, S. Kuprjaniuk, Olsztyn 2018, s. 243-262.
4. *Wielkie formy muzyczne dedykowane św. Jakubowi Większemu*, w: *Święty Jakub Apostoł (Większy) w wierze, pobożności, teologii i sztuce – dawniej i dziś.*

- Perspektywa uniwersalna i regionalna*, red. K. Parzych-Blakiewicz, E.M. Mączka, Olsztyn 2018, s. 111-133.
5. *Wielkie formy muzyczne dedykowane św. Jackowi Odrowążowi*, „Studia Elbląskie” 20(2019), s. 177-192.
 6. *Modlitwa „Sub Tuum praesidium”*: czas powstania, miejsce w liturgii oraz recepcja w kulturze muzycznej. *Zarys problematyki*, „Vox Patrum” 80(2021), s. 239-268.
 7. *Wielkie formy muzyczne dedykowane św. Józefowi*, „Studia Elbląskie” 22(2021), s. 227-257.
 8. *Messe Kompositionen zu Ehren der Heiligen Anna. Umriss der Problematik*, „Roczniki Humanistyczne” 69 (2021), nr 12, s. 183-196.
 9. *Wielkie formy muzyczne dedykowane św. Annie*, w: *Święta Anna w wierze, pobożności sztuce – dawniej i dziś. Perspektywa uniwersalna i regionalna*, red. E.M. Mączka, S. Mikołajczak, Olsztyn 2021, s. 131-154.
 10. *Św. Marcin z Tours w średniowiecznych propriach mszalnych. Zarys problematyki*, w: *Święty Marcin w wierze, pobożności sztuce – dawniej i dziś. Perspektywa uniwersalna i regionalna*, red. E.M. Mączka, S. Mikołajczak, M. Piechocka-Kłós, ks. P. Towarek, Olsztyn 2022, s. 53-74.

1. Ocena merytoryczna

Zgromadzony materiał przedstawia swoiste bogactwo treści historycznych i muzycznych. Ukazuje zainteresowania kompozytorów różnych epok, którzy tworzyli swoiste formy muzyczne związane z kultem Matki Bożej i świętych. Przedstawione przez Habilitanta treści wskazują, że formy muzyczne w kulcie są swego rodzaju *locus theologicus*. Stanowią, jak zauważa Autor, wcielenie wiary w kulturę, co sprawia, że *sacrum* staje się bliższe człowiekowi.

Modlitwy do Maryi (*Sub Tuum praesidium*), postacie świętych stały się źródłem inspiracji dla kompozytorów. Dzięki takiemu podejściu dostrzega się, że kult świętych nie odnosi się tylko do postaci historycznych, ale nabiera on znaczenia dla współczesności.

Przedstawione w artykułach formy muzyczne są bardzo różne. Dotyczą one części mszalnych, modlitw, pieśni i oratoriów. Autor artykułów ukazuje, że przedstawione formy muzyczne są komponowane na chór, śpiew solowy, a nawet na orkiestrę symfoniczną.

Ukazane przez Habilitanta profile wybranych świętych w różnych formach muzycznych uzupełniają ich wizerunek. Prezentowane badania stanowią element obszaru tzw. hagiologii

aspektowej oznaczający nowy poziom badań hagiologicznych. Dzięki publikacjom Autora dostrzega się wieloaspektowość badań.

Należy także zauważyć, że dwa z dziesięciu artykułów są w językach obcych: angielskim i niemieckim.

2. Ocena metodologiczna

Prezentowane artykuły należy zestawić także z kryterium prawidłowości warsztatowej. Pod tym względem dostrzega się przygotowanie metodologiczne Habilitanta.

Układ artykułów jest przejrzysty. Autor sięga do tekstów źródłowych. Na ich podstawie prowadzi refleksje mające ukazać podejście do danego zagadnienia również przez innych badaczy. Pokazuje czasami pewne trudności w jednoznacznej ocenie.

Prezentowane opracowania mają charakter interdyscyplinarny. W związku z tym Autor posługuje się metodami właściwymi dla badań dotyczących historii liturgii, hagiografistyki oraz muzyki. Należy podkreślić, iż wspomniane metody wykorzystuje w sposób, rzecz by trzeba, perfekcyjny.

Warto tu nadmienić, że prowadzona kwerenda do poszczególnych artykułów zaowocowała imponującymi przypisami. Pozwalają one czytelnikowi dotrzeć do poszczególnych publikacji, a co więcej pogłębić swoje zainteresowania.

Patrząc całościowo na cykl 10 artykułów tematycznych, należących do meritum w przewodzie habilitacyjnym ks. dra Piotra Towarka, trzeba ocenić je jako rzetelne studium. Widać w nich umiejętności badań naukowych prowadzonych przez Habilitanta.

IV. Organizacja prac na rzecz środowisk naukowych

Ks. dr Piotr Towarek od 2017 r. jest redaktorem naczelnym *Studiów Elbląskich*. Dzięki jego staraniom periodyk ten został wprowadzony na listę czasopism punktowanych przez MNiSW. W tej pracy nawiązał kontakty międzynarodowe z autorami Europy, Ameryki Północnej i Australii.

Habilitant brał udział w 14 komitetach organizacyjnych konferencji naukowych krajowych i międzynarodowych. Wygłosił na nich 7 referatów.

V. Wniosek końcowy

Zaprezentowana działalność naukowo-dydaktyczna ks. dra Piotra Towarka ukazuje wyraźnie, że podejmuje szerokie badania, które zaowocowały licznymi publikacjami. Na dorobek należy spojrzeć nie tylko od strony teologicznej, ale też muzycznej, w której to Habilitant ma wielkie osiągnięcia i znaczenie. Należy też podkreślić jego udział w projekcie naukowo-badawczym. W prowadzeniu badań dostrzega się umiejętność współpracy. Dzięki temu Habilitant rozwija nie tylko muzykologię i teologię w znaczeniu teoretycznym, ale przyczynia się wydatnie, rzecz by można, na polu rozwoju kultury sakralnej w Polsce.

Cykl 10 artykułów tematycznych wraz z całym dorobkiem naukowym spełnia warunki stawiane w przewodzie habilitacyjnym. To wszystko stanowi odpowiednią podstawę do uzyskania stopnia naukowego doktora habilitowanego.

Mając na uwadze całość naukowej aktywności ks. dra Piotra Towarka, a także jego działalność dydaktyczną i organizatorską, należy stwierdzić, że jest dobrze przygotowany do samodzielnej pracy naukowej. W związku z tym wnoszę wniosek o dopuszczenie ks. dra Piotra Towarka do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

ks. prof. dr hab. Jacek Nowak SAC

kierownik

Katedry Teologii Liturgii UKSW

Warszawa, dn. 8 stycznia 2024 r.